

КАРТАМИСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МІКРОРАЙОН

На території України знаходиться ціле сузір'я пам'яток археології які мають світову відомість. Мова йде не тільки про окремі пам'ятки, але й про цілі археологічні мікрорайони які включають системи пам'яток, що утворюють унікальні археологічні території. Однією з такого роду територій є Картамиський археологічний мікрорайон (с. Новозванівка Папасянського району Луганської обл.) – унікальний за науковим значенням і збереженості археологічний комплекс який пов'язаний з виробничою діяльністю (гірнича справа, металургія та металообробка) населення бронзового віку східноєвропейського степу й лісостепу. Його дослідження протягом декількох років проводить спільна україно-російська експедиція, учасниками якої є Донбаський державний технічний університет (доц. Бровендер Ю.М., доц. Шубін Ю.П.), Інститут археології НАН України (проф. Отрошенко В.В., к.і.н. Черних Л.А.) і Воронізький державний університет Росії (проф. Пряхін А.Д., доц. Саврасов А.С., доц. Захарова Е.Ю.).

В світі відомо декілька територій з давніми гірничими виробітками, але вони в значній мірі порушені в більш пізній історичний час. На Картамиші, що розташований в Бахмутській улоговині Донбасу, ми маємо цілу систему добре збережених об'єктів (кар'єрних та підземних гірничих виробок, виробничих майданчиків, поселень давніх гірників-металургів, поховальних комплексів).

Особливість й наукова світова вагомість цього історико-культурного та наукового об'єкту полягає ще в тому, що на достатньо обмеженій території (3,2 га) розташовані археологічні пам'ятки, що репрезентують всі етапи найдавнішого металовиробництва – від видобутку мідної руди до виготовлення металевих виробів.

Показним є і той факт, що Картамиський археологічний мікрорайон (Червоне озеро) занесений

до Державного реєстру пам'яток України національного значення (Наказ міністра культури України № 393 від 15. 06.1999 р.).

Перш за все, привертає увагу масштабність відкритих гірничих робіт, яка була можливою завдяки виходу практично на поверхню рудних покладів мідистих пісковиків. Найбільший за площиною чаші кар'єр має еліптичну форму і сягає розмірів у плані 100 на 70м. Товщина розроблених порід переважає 6 м (точна глибина виробки не встановлена із-за значної товщини наносів). Схили кар'єру закріплена штучною кам'яною кладкою, яка перешкоджала його осуванню й розмиву. За попередніми розрахунками тут було добуто понад 60 тис. т мідної руди. Якщо припустити тільки п'ятивідсотковий вміст міді, то з цієї одної виробки було отримано приблизно 3 тис. т металу.

Найбільш вражаючим є подвоєний кар'єр, витягнутий вздовж краю піщанистої гряди по лінії захід-схід. Його більша східна чаша має розміри 145 на 30 м, а глибина сягає 8 м (без врахування наносів). Розміри західної чаши 76 на 35 м при глибині від 3 до 5 м. Поміж виробками існує залишений цілик-перетин ширину понад 3 м, який імовірно, свідчить про вклинення в цьому місті рудного тіла, а можливо був створений з метою зручного транспортування руди через кар'єр. Обсяг видобутого мідяносної породи становить більш ніж 30 тис. м³.

Третя відкрита виробка (у формі овалу, орієнтованого в північно-східному напрямку) дає довжину 40 м при глибині 5 м, імовірний видобуток руди – приблизно 4 тис. м³.

Підземні виробки були розміщені на гребені гряди пісковиків і початково фіксувалися на поверхні за воронкоподібними западинами діаметром до 6 м та глибиною до 2 м. Компактність їх розташування свідчить про використання технології розробки невеликими вертикальними виробками у вигляді шахтних стовбурів, які з метою циркуляції повітря поєднувались поміж собою вентиляційною збійкою. Глибина вертикальних виробок сягає 5-7м. З їх донної частини відходять горизонтальні й похилі виробки, що йдуть по пласту мідистого пісковика. Тут знайдені руди з підвищеним, у порівнянні до відкритих робіт, вмістом міді.

Особливої уваги заслуговує виявлене у виробці стволового типу ніша з похованням. Розміри могильної ями складали $2,15 \times 1,3$ м. На дні ями, у межах імітованої кам'яної скрині, що являла собою сполучені під прямим кутом дві плити мідистого пісковику, які об'єднувались з корінним контуром ями, знаходився скелет людини. Небіжчик лежав зібганим, на лівому боці, головою на схід, з деяким відхиленням до півдня. За спиною, біля

черепа, знаходився глиняний горщик, шийка якого по периметру орнаментована вдавленням палочки, а зовнішня поверхня донця – солярним знаком. Перед обличчям – ребро тварини. Звертає увагу той факт, що в посудині знаходились шматочки багатої мідної руди (халькозину), а ребро тварини із поховання було дуже схоже на кістяні гірничі знаряддя, які масово репрезентовані на техногенній ділянці. Похований знаходився під величезним кам'яним закладом, на поверхні якого був знайдений ще один, орнаментований по тулубу, керамічний горщик. Між камінням закладу знаходилась велика кількість кісток тварини. Загалом поховальний обряд та характер кераміки вказують про належність небіжчика до представників клану гірників-металургів зрубної спільноти доби пізньої бронзи.

Поблизу підземних виробок розташована виробнича ділянка для первинного подрібнення й сортування руди та відвал пустої породи з щільно подрібненою гірницею масою. Площа відвалу складає декілька десятків квадратних метрів.

В районі найбільшого кар’єру знаходить велика техногенна ділянка, на якій здійснювалось збагачення руди. В межах дослідженій площині пам'ятки виявлено три стратиграфічні горизонти, які відповідають трьом періодам її функціонування. Знайдені тут й котловани виробничих будівель.

Розкопки техногенної ділянки виявили велику кількість кістяних знарядь, серед яких десятки цілих і зламаних інструментів з ребер і лопаток тварин із характерною мідною зеленню (рудовидобувні копалки та знаряддя, які використовувались в збагачувальному процесі), а також знаряддя із каменю (мотики, молоти, рудоподрібнювальні плити, рудотерочні каміння) та фрагменти кераміки.

Цікавим археологічним об'єктом є конструкція теплотехнічної споруди, яка розташована на породному відвалу найбільшого кар’єру. Сліди вогню на стінках споруди, пульповидний шлак на дні конструкції дає підстави вважати, що її використовували для експериментального плавлення міді (можливо, це був контроль якості рудного концентрату).

Розкопки поселення прагірників Червоне озеро-3 дали свідоцтва про їх металургійну діяльність.

Поселення розташоване в долині висохлої річки, в 300 м на південний схід від найбільшого кар'єру. Товща культурного шару складає понад 1 м, основна частина якого пов'язана із зрубною культурно-історичною спільністю. Досліджений тут житлово-гospодарчий комплекс представляє собою розташовані поряд дві напівземлянки прямокутної форми які були заглиблені в ґрунт. Одна з них (житлове приміщення) мала кам'яну основу стін, складену із плит пісковика. В її площі знайдені місця, де розташувалось багаття. В архітектурі другої напівземлянки (гospодарче приміщення) каміння не використовувалось. В великої кількості тут знайдені знаряддя, пов'язані з виробничою діяльністю (мотики, молоти, рудо подрібнювальні плити, ковадла, пести і т. ін.). Відомі тут й залишки металургійних печей. Особливу увагу привертає до себе розташований практично посередині приміщення давній колодязь.

віддалені території багаті лісом (деревним вугіллям) та наближені до чисельних споживачів міді.

Картамиський археологічний мікрорайон є унікальним історико-культурним і науковим об'єктом виробничої діяльності давнього населення Східної Європи II тис. до н.е. Пам'ятки які входять до його складу наочно ілюструють процес металовиробництва за часів цивілізацій Давнього Сходу. Результати наукового дослідження цього комплексу – одного з найбільш виразного у Бахмутській улоговині Донбасу дає підстави для ствердження про існування на теренах Східної України в давнину потужного гірничо-металургійного центру, який забезпечував міднорудною сировиною та металом населення що мешкало на теренах як найменш Дніпро-Донського регіону.

Унікальність пам'яток та чудовий стан збереженості вже зараз диктує за необхідним створення на базі Картамиського археологічного мікрорайону музею-заповідника, який стане справжньою пам'яткою і гімном праці з величезними кар'єрами, западинами його давніх шахт і щілинами штолень і штреків, з руїнами їх напівземлянок, де колись в нестерпно важкої праці сорок-тридцять сторіч тому закладався фундамент сучасної «металургійної» Евразийської цивілізації.

Про існування на поселенні металооброблювального циклу свідчать знайдені уламки кам'яних і керамічних ливарних форм, абразивів, чеканів. Проте слід відзначити, що масштабних об'єктів металургійного виробництва, відповідних обсягам видобутку мідних руд в зоні розташування давніх копалень Картамишу поки що не знайдено. Є підстави припускати транспортування збагаченого рудного концентрату на більш